

Bir hukuk tartışmasına düşülen not İkili iktidar ve hegemonya ya da Avrokomünizmin aldığı mesafe¹

Barkın Asal

Bilmem bilir misiniz; Giuseppe Arcimboldo'nun *L'Avvocato* (1566) yani "Hukukçu" ismini taşıyan ünlü bir portresi var.² Portreye uzaktan baktığımızda bahse konu hukukçunun dönemin mesleki adabına uygun olarak kafasına siyah bir başlık geçirdiğini ve üzerine kürkle süslenmiş bir kaftan ile onun hemen altında bir cübbe giydiğini görüyorsunuz. Yakınlaştıkça ise işler değişiyor: cübbenin bele doğru uza-

1 Bu yazı, 25 Aralık 2016 tarihinde *Devrimci Marksizm* dergisinin 10. yılı münasebetiyle yapılan konferansın "Taner Yelkenci" anısına gerçekleştirilen ilk oturumunda sunulmuş "İkili İktidar ve Hegemonya" başlıklı tebliğin genişletilmiş halidir.

2 Yirminci yüzyılın başında yapılan bir yorumda, resmedilenin Jean Calvin olduğu iddia edilse de; daha sonra bulunan bazı mektuplardaki bilgiler sayesinde yüzyılın ortalarında, ilgili figürün büyük ihtimalde Ulrich Zasius'a ait olduğu ortaya çıkarılmıştır.

nan kısmında bir kitap yığını hemen göze çarpıyor; boğaz kısmından ise üzerinde yazılar bulunan kağıtlar fıskırıyor. Yüz gibi idrak ettiğiniz şeyin ise balıklar, tüyleri yolunmuş bir kuş ile derisi yüzülmüş bir tavuğun ustalıklı bir şekilde birleştirilmesi olduğunu anlıyorsunuz. Kendimi de tabii içine katarak söylüyorum; hukukçuluğu sanırım bundan daha iyi tarif edemezsiniz: neyle karşılaşacağınız hiç belli olmaz...

Böyle bir başlangıcın asıl nedeni bu sunumun, şahsımın “Taner Yelkenci” başlığı altında yaptığı ikinci sunum olmasıdır. Bunun hâlâ bir şey açıklamadığının farkındayım. Ancak ek bir bilginin sorunu çözebileceğine inanıyorum: daha önceki sunumumu, 2015 yılında İzmit’te gerçekleştirilen III. Taner Yelkenci Sempozyumu Hukuk Atölyesinde, kısaca hukukçuların egemen olduğu bir topluluk önünde yapmıştım. Ele alınan konu ise, “Marksist bir hukuk olabilir mi?” sorusu etrafında düğümleniyordu. Savunduğum tez, Marksizmin tüm klasik eserlerinde devlet, mülkiyet ile hukuk kavramları arasında bir paralellik bulunduğu yöneldi ve Marksizm eğer devletin sönmelenmesine yönelik bir içeriğe sahipse, bunun doğal sonucunun diğerlerinin sönmelenmesi fikrinin kabul edilmesinin zorunlu olduğuydu. Özetle Marksist bir hukuk, ancak bir oksimoron olabilir: kendi kendini sona erdirmeye yazgılı bir üst-yapı kurumu. Aslında hiçbir eleştiriye matuf olamayacağını düşündüğüm bu sav, yoğun olarak tenkit edildi. Nedeni ise çok basitti: kapitalist üretim tarzının feodalizme karşı galebe çaldığı dönemde Descartes tarafından adı konan özne ve nesne arasındaki ayrım, hukukçular tarafından kendi sahalarına bazı değişikliklerle aktarılmıştı; insanlık komünizme doğru yol alırken de farik ve mümeyiz, ama aynı zamanda irade sahibi bireyler ile (özne) neredeyse hepsi mülkiyetten neşet etmiş haklardan (nesne) kurulu modern hukuk algımızın bir ayağının, yani nesnenin ortadan kalkması hukukun sönmelenmesi konusunda başat önemli olacaktı.

Hakkın tarih dışı, başka şekilde söylenecek olursa ezeli ve ebedi olduğuna yönelik bu anlayışın solcu/sosyalist hukukçular arasında oldukça yaygın olduğunu sempozyum sonrasında yaptığım ikili görüşmeler, katıldığım başka toplantılar sırasında zikredilen görüşlerden çıkarsayabildim. Tarihsel olarak bakıldığında, bunun altında belki modern hukukun Roma Hukukunun bir devamı olduğu yönünde Marx ve Engels’in beyanları ile Türkiye’deki hukuk fakültelerinde derslerin tanziminin de bu şekilde yapılmış olmasının yattığı söylenebilir. Görüşmelerde ise daha çok reel sosyalizmin ve özellikle de Sovyetler Birliği özelinde gelişen bazı uygulamaların, bu ülkelerde hak kavramının reddine bağlandığı ve bu yüzden de karşı çıkıldığını şahit oldum. Ancak günümüzde sol akımların büyük kısmının, siyaset yapma pratiğini insan hakları ve hukuk devletini savunma ile sınırlandırmış olması,³ benim konunun başka veçhelerinin var olup olmadığını üzerine düşünmeye sevketti. İşte bu sunumun temel amacı, buna dair ilk soruyu ortaya atmak.

3 Onur Karahanoğulları, “Marksizm ve Hukuk”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt: 57, sayı: 2, 2002, s. 65.

Tayin Edici Yıllar: 1976/77

1975 yılının sonlarına doğru, uluslararası basının ilk sayfalarında yeni bir kelime, Avrokomünizm görünür hale gelmişti. Komünist partilerin dışında icat edilen bu kelime, önceleri yöneticileri tarafından ihtiyatla karşılandıysa da, Haziran 1976'da Berlin'de yapılan Avrupa Ülkeleri Komünist Partileri Konferansının akabinde, önce İspanyol Komünist Partisi Genel Sekreteri Santiago Carrillo tarafından, daha sonra da diğer komünist partilerince kabul gördü.⁴ Motto olarak “sosyalizme geçişte demokratik yol”u kullanan Avrokomünizmin ilkeleri hakkındaki en bütüncül sentezi içeren metin ise, Kasım 1975'te Fransız-İtalyan Komünist Partilerinin ortak açıklamasıdır:

Sosyalizm, demokrasi ve özgürlüğün en üst aşamasını oluşturur, [bu anlamda] en uç sınırlarına kadar ilerletilmiş demokrasidir. -Sosyalizme yürüyüş ve sosyalist toplumun kurulmasının [...] iktisadi, toplumsal, siyasal hayatın sürekli demokratikleşmesi çerçevesinde gerçekleşmesi zorunludur. -Toplumun sosyalist dönüşümü, temel ticaret ve üretim araçları üzerinde kamu kontrolünü, bunların tedrici kamulaştırılmasını, ulusal düzeyde demokratik bir planın uygulamaya konmasını varsayar. -Sosyalizmin inşasında, küçük ve orta köylülüğün, zanaatçılığın, sanayi ve ticari işletmelerinin özgül olumlu bir rol üstlendikleri görülür. -Devlet; laiklik, demokratik işleyiş ve adem-i merkeziyetçilik ile nitelenir. Yetkilerinin kullanımında azami bir özerkliğe sahip olması gereken bölgelere ve yerel yönetimlere artan bir rol verir. -Muhalefet partilerinin var olma ve faaliyet hakkını içeren bir biçimde siyasal parti çokluğu, [ayrıca] azınlık ve çoğunlukların demokratik seçenек imkanı ve bunu meydana getirme özgürlüğü. -Sendikaların bağımsızlığı ve özgür faaliyeti. -Çalışanların gerçek haklarla yönetime katılabileceği ve kararı etkileyen yetkilere sahip olabileceği şekilde işletme içinde demokrasinin geliştirilmesi. -Geçmişte halk tarafından elde edilmiş bütün özgürlüklerin teminatı ve geliştirilmesi. - [Sosyalist] dönüşüm ancak, halkın çoğunluğunu işçi sınıfı etrafında toplayan, yığınların güçlü devinimlerinin geniş kapsamlı savaşlarının eseri olabilir. Halk egemenliğini tamamiyle temsil eden demokratik kurumların varlığını, bunların yetkilerinin teminatını ve genişlemesini, genel oy hakkını, doğrudan ve nispi [seçimleri] gerektirir. -Genel oyla [yapılmış seçim] sonuçlarına her zaman uymuş ve uyacak- bu iki parti, Devletin yönetimine çalışan sınıfların katılmasını bu çerçevede tasarlarmaktadır.⁵

Hem mottodaki hem de ilkelerdeki “demokrasi” vurgusu, ister istemez tersini,

4 Fernando Claudin, *L'eurocommunisme*, Paris: Maspero, 1977, s.7-8. Konferans öncesinde, İtalyan Komünist Partisi Genel Sekreteri Enrico Berlinguer “[B]u terim, bizden gelmiyor; ama kelimenin bu kadar sırayeti olayı, sosyalizm yönünde dönüşümün yeni biçimlerinin Batı Avrupa ülkelerince aranması ve bulunması özleminin ne kadar yaygın ve derin olduğunu kesin bir biçimde gösteriyor” diyerek Avrokomünizmi zımnen onayladığını gösteriyordu.

5 A.g.e. s.67-8. Ancak yazarın vurguları (italik) tercüme sırasında dikkate alınmamış; ayrıca parantez içinde verdiği bilgilerin de aktarılması tercih edilmemiştir. Buna mukabil, metinde köşeli parantez içinde verilen “sosyalist” kelimesi yazarın metne eklemesidir. Diğer köşeli parantez içinde verilen kelimeler okumayı kolaylaştırması ve Türkçe kurallarına uyulması açısından tarafımızdan ilave olunan kelimelerdir.

diktatörlüğü; söz konusu olanın bir komünist partisi olduğunda da proletarya diktatörlüğünün nereye gittiği sorusunu akla getirmektedir. Cevabın ise Carrillo'dan, Lenin'in *Devlet ve Devrim*'deki kapitalizmden sosyalizme geçişin birçok siyasi biçimde gerçekleşebileceğini, ama özünün proletarya diktatörlüğü olacağını zikrederken yarı haklı olduğunu,⁶ “çünkü bugünden değerlendirildiğinde, sosyalizme geçişin bütün değişik biçimlerinin özü, çalışanların *hegemonyasıdır*, öyle ki siyasal biçimlerin çeşitliliği ve bolluğu, proletarya diktatörlüğünün zorunlu olmadığı ihtimalini de içer”diğini ifade ederek geldiği söylenmelidir.⁷ Şöyle de denilebilir: Avrokomünizm, ileri kapitalist ülkelerde proletarya diktatörlüğünün rafa kaldırıl-

6 “Kapitalizmden komünizme geçiş elbette muazzam bir politik biçimler bolluğu ve çeşitliliği gösterecektir; fakat özü mutlaka aynı kalacaktır: proletarya diktatörlüğü.” V.İ. Lenin, *Devlet ve Devrim*, çev. Süheyla Kaya, İsmail Yarkın, II. Baskı, İstanbul: İnter Yayıncılık, 1999, s.47. Mustafa Bayram Mısır, doktora tezinden ürettiği, ama aynı zamanda Yelkenci ile tartıştığı makalesinde, neredeyse Carrillo ile aynı biçimde bahis konusu cümlenin ikinci kısmını kullanmaktan imtina eder (Mustafa Bayram Mısır, “Devlete Karşı Kamu Hukuku Perspektifinden Evrensel Haklar”, *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*, ed. Bora Erdağı, Ankara: NotaBene Yayınları, 2015, s. 322). Makalenin nispeten başında ise yüzünü Marx'a dönerek onun diktatörlük sözcüğüyle keyfi ve baskıcı yönetimi kastetmediğini; devletin sönmülmesine yönelik mücadeleler yürüten işçi sınıfı iktidarına proletarya diktatörlüğü demesinin altında yatanın, daha sınıfsız topluma geçilmediğini vurgulamak olduğunu açıklar. Kapitalist dönemde, parlamentoyu, genel oyu, kadın haklarını, ulusların kendi kaderini tayin hakkını ortaya çıkarmanın, bunların devletin sönmülmesine yetmediği zaman kendi iktidar aygıtlarını meydana getiren işçi sınıfı mücadelesi olduğunu söyler. Ancak işçi sınıfının bütün bunları hukuka aşkın olarak değil, devletin siyasal varlığını hukukla kuşatarak gerçekleştirdiğini belirtir. Bu görüşlerini, “İşçi sınıfı hareketi, tüm tarihinde, devletin demokrasi ile sönmülmesine yönelik talepleri öne çıkarması, bu talepler için mücadele etmesi anlamında, tartışmasız demokratik bir harekettir.” cümlesiyle sona erdirir. (s. 310-11) Ortaya attığı kamu hizmeti olarak kamu hukuku teziyle de söylediklerini desteklemeye çalışır. Durkheim'ın sosyal dayanışma tezinden yola çıkan Duguit'den ilham alarak oluşturduğunu iddia ettiği bu kuram, menşesinde iradelerin eşitliği ilkesini taşır. Ancak bunun sınıf iktidarı kurma ihtimaline binaen kendisi tarafından bir başka ilkeyle tamamlanır: komünizm. (s.314-315) Her ne kadar devletin ve özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasını kabul etse de, “komünizmi, kapitalizmin alternatifi bir üretim tarzı olarak değil, kapitalizmi aşmaya yönelen hareketler, talepler, değerler toplamı olarak görmek, [...] onu devletin üzerindeki temel norm, hatta bir dünya anayasası olarak görmek gerekir” düşüncesini serdedir (s.317). Tebliğdeki unsurların bu görüşlerin bir kısmına cevap olacağı düşünüldüğünden, sadece Yelkenci'ye yapılan desizyonizm (kararcılık) eleştirisinin çok da haklı olmadığı ifade edilmekle yetinilecektir. Makalesinin iki yerinde, tahminen Schmitt'e yapılan atıflar ve –kendi ifadesiyle- Lenin'in siyasi tahliline içkin kuvvet-teknikçi nedeniyle, birinde doğrudan isim vererek (s.90) diğerinde ise isim vermeden (s.107) söz konusu kuram her ne kadar liberal kamu hukuku açısından etkili bir alternatif üretse de, yine de kamu hukuku sınırları içinde kalması ve egemenin kararını mistikleştirmesi nedeniyle eleştirilmiştir. (Taner Yelkenci, “Marksist-Leninist Devlet Teorisi” *Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi*, ed. Taner Yelkenci, Ankara: NotaBene Yayınları, 2013, s. 85-111). Mısır'ın alıntı yaptığı 106. sayfanın tamamının okunması da aynı yöndeki kanaati güçlendirmektedir. Yelkenci her seferinde bir karardan çok, sınıf savaşımına işaret etmektedir. Mısır'ın yönelttiği devletle siyasal birliği özdeş tutması meselesiyle ne kastedildiği anlaşılmalıdır.

7 Santiago Carrillo, “Eurocommunisme” et *État*, Fransızcaya çeviren Jacques Rillard, Paris: Flammarion, 1977, s. 227.

masının diğer ismidir.

Ancak proletarya diktatörlüğünün bu akım tarafından bir kenara bırakılmış olması, Avrokomünizm içinde bir sağ, bir de sol kanadın olmayacağı anlamına gelmez. Nitekim sağ Avrokomünizm, parlamento-dışı ve doğrudan demokrasi talep ve baskıları aracılığıyla liberal demokrasiyi değiştirmek için ciddi bir müdahalede bulunmaksızın, anti-tekelci bir mücadele içinde demokrasi savunusu ve herhangi bir niteliksel değişiklik veya bir kesinti olmaksızın, ama aşamalı bir ilerleme ile toplumu dönüştürme aracı olarak burjuva devlet kavramlaştırmasıyla diğerinden ayrışır. İşin traji-komik tarafı, sağ Avrokomünizmin daha çok Komünist Parti yönetimleri tarafından icra edilirken, sol Avrokomünizmin akademisyen ve aydınlar arasında taraftar bulması ve bu nedenle de sol akımlar içinde fikri bakımdan etkilerini her daim hissettiriyor olmasıdır.

Sol Avrokomünizmin iki kafası: Poulantzas ve Bucı-Glucksmann

Poulantzas, 1976 yılında editörlüğünü üstlendiği *Devletin Krizi* başlıklı kitapla, çalışmalarında yeni bir evreye girdiğinin işaretlerini veriyordu. Kitap için yazmış olduğu makalenin daha başında “kriz” kelimesinin anlamı üzerinde duruyor; iktisadi krizi ne burjuva sosyolojisinin ve iktisadının değerlendirdiği gibi arızı bir olay olarak kabul ediyor, ne de III. Enternasyonalin yaptığı gibi bütün tekelci-empyeryalist aşamaya yayılmış olduğunu düşünüyordu. Birinci düşünce, ona göre iktisadi krizin kapitalist sistemin yeniden üretimindeki önemini kavramakta işlevsiz; ikincisi ise, her an krizin yaşanması olgusu nedeniyle, bu olayın neliğini anlaşılmaz hale getirdiği için zararlıydı. İktisadi kriz konusunda söylediklerini *mutatis mutandis* siyasi krize de teşmil ediyordu.⁸ Doğal olarak “siyasi kriz hakkındaki bu açıklamalar, [...] yeni bir dizi soruyu ortaya koyar: en başta da iktisadi krizle, siyasi kriz arasındaki ilişkiyi.”⁹ Çıkardığı sonuçlar 1-siyasi krizlerin ancak kendilerine özgü atf çerçevesi içinde idrak edilebileceği, iktisadi krizlerin zorunlu olarak siyasi krize tercüme olmayacağı, 2-siyasi krizlerin üretim ilişkilerin yeniden üretimi ve sömürü hakkındaki savaşımla ilintili olabileceği, ama bunun iktisadi bir

8 Nicos Poulantzas, “Les transformations actuelles de l’Etat, la crise politique et la crise de l’Etat”, *La Crise de l’état*, Paris: Presses Universitaires de France, 1976, s.20-25. Tahlildeki benzerliği göstermek için: “Kapitalist ilişkilerin yeniden üretiminde, özellikle de güncel aşamasında, [ekonomik] krize ilişkin öğelerin mevcut, [hatta] süregelen bir biçimde işlediği doğrudan doğruya da; bu kavrama çelişkilerin yoğunlaştığı özel bir durumu ayırmak gerekmez mi?” (s.22. Cümle soru ile bitmemesine rağmen, ilgili ifadenin Türkçe’ye doğrudan çevrildiğinde anlaşılamayacağı düşünüldü) “Devlet aygıtlarının da dahil olduğu siyasi alan, kapitalizm altında ve (daha sonra incelenecek) bugünkü aşamasında, krize ilişkin öğeleri, daimi bir biçimde taşısa da; siyasi kriz kavramına çelişkilerin yoğunlaştığı özel bir durumu bahşetmek gerekir...” (s.25)

9 a.g.e., s. 25.

krizle ilişkili olacağı anlamına gelmediği, devletin bağrında ve siyasi düzeydeki sınıf savaşımı yoğunlaşması olarak bir siyasi krizin, bir iktisadi kriz dolayısıyla zuhur ettiğini düşünmenin en büyük yanlış olduğu, 3- “[İ]ktisadi bir krizin siyasi krize tercüme olabil”eceği, “ve şu günlerde bazı kapitalist ülkelerde yaşananın tam da bu oldu”ğu; “toplumsal ilişkilerin tamamında yaşanan bu krizleri belirtmek üzere nihayetinde özel bir kelimenin, Gramsci’nin hegemonya krizi (organik kriz) kavramının veya günümüz lisanına göre ‘yapısal kriz’ teriminin yedeklenmesinin zorunlu olduğu”, 4- iktisadi krizin siyasi krize tercüme olma hallerinde, bir birlikte çıkışın her zaman söz konusu olmayacağı, ortaya çıkışları arasında bir aralığın görülebileceğiydi.¹⁰ Poulantzas’ın kriz üzerinde bu kadar durmasının nedeninin sağ avrokomünizmden farklı olarak teorisinde sınıf savaşımı vurgusunu arttırmak istemesi olduğu şüphe götürmezdir.¹¹ Ama bu, 70’li yılların başından itibaren yavaş yavaş kopmaya başladığı yapısalcı gelenekten sonra kabul ettiği “maddi ilişkiler yoğunlaşması” olarak devlet tanımını geliştirmesini gerektirmiştir. Bu noktada ise yardım, Buci-Glucksmann üzerinden, ama aslında Gramsci’den gelir. Bu da çok şaşırtıcı değildir: yukarıda kriz kavramı üzerinde dururken Gramsci’den faydalandığı bu noktada hatırlanmalıdır.

Buci-Glucksmann, devletin genişlemesi başlığı altında ele aldığı Gramsci’nin bütüncül devlet (*état intégral*) kavramını, devletin zor işlevinin, ideoloji ve iktisadi işlevlerle birlikte ikiye katlanması şeklinde tanımlar. Bu anlamda zor ve üretim arasındaki ilişkinin derinleşmesi, üst-yapının karmaşık alanını, onun işleyişini metodolojik olarak ikiye ayırarak aşar. Bir başka açıdan bu, Marksist gelenek içinde sıklıkla yâdedilen üst-yapı/alt-yapı ikilisinin bozulması anlamına gelmektedir. Özetle, devletin bu yeni kavrayışla birlikte, artık sadece bir üst-yapı kurumu olarak nitelenmesi pek mümkün görünmemektedir. Bunun işlevselci ve araçsalcı bakış açılarından kurtulunması imkanını sağlayacağı gösterilmiştir.¹²

10 *a.g.e.*, s. 25-27. Dördüncü sonuçla alakalı olarak Poulantzas, iktisadi krizin siyasi krizi öncelemesi bağlamında, 1929 krizi ve 1933’te Nazizm’in Almanya’da, 1936’da Halk Cephesi’nin Fransa’da iktidara gelmesini; siyasi krizin iktisadi krizi öncelemesi bağlamında 1968 olayları (olaylar başladığında her ne kadar hissedilmeyen bir iktisadi kriz olsa da) ve Allende iktidarı döneminde Şili’de yaşananları örnek vermektedir

11 “Siyasi krize geri dönelim: ezilen sınıfların cephesinden bu, mücadelelerin hatırı sayılır bir şekilde derinleşmesi, siyasileşmesi ve iktidar bloğu ile ezilen sınıflar arasındaki ilişkilerin değişmesi; iktidar bloğu ve destek sınıflar arasındaki ilişkilerde çatlaklar ve bunların etkili toplumsal güçler olarak siyasi sahaya çıkışları; hâkim sınıfların iktidarı konusunda ezilen sınıfların ‘konsensüs’ünü, Devlet aygıtları tarafından dolaylı bir şekilde temsil edilme-kaydedilmeyi sorgulayan ideolojik kriz; özerk siyasi örgütlerin vurgulanması ve öz sınıf örgütlerinin artan ağırlığı şeklinde görülür. [Bu], ezilen sınıflar ile iktidar bloğu arasındaki uzlaşların aynı nesnel imkanını önemli ölçüde sınırlayan ve ezilen sınıflara karşı alınacak stratejilere kıyasla iktidar bloğunun bağrındaki ayrışmanın altını çizecek siyasi kriz ve iktisadi krizin eklemlenmesi durumu hakkında söz sarfetmez.” *A.g.e.*, s.44.

12 Christine Buci-Glucksmann, *Gramsci et l’État, Paris*: Fayard, 1975, s.115-6. Ayrıca 114. sayfada da şu tablo yer almaktadır:

Nitekim Buci-Glucksmann'a göre, Althusser 1969'da yazdığı *Devletin İdeolojik Aygıtları*'nda bu aktarılanlara çok yakın bir çerçeve çizmişse de, merkeze egemen sınıfın ideolojisinin yeniden üretimini koyduğu için hataya düşmüştür.¹³ Sonuç ise, Poulantzas'ın devleti "bir münasebet olarak, daha doğru bir deyişle, devletin içinde ve her zaman özgül bir biçimde dile getirildiği haliyle, sınıflar ve sınıf fraksiyonları arasındaki bir güç dengesinin maddi yoğunlaşması olarak"¹⁴ tarif etmesi ve özne/nesne olarak devlet algısını kendi açısından sona erdirmesidir. Kısaca devlet Poulantzas açısından hâkim sınıfın emrindeki bir iktidar organı olarak edilgin, en azından nötr olmadığı gibi; sivil toplumun rasyonelleştirilmesinde mutlak olarak kabul edilen özerkliğe de sahip değildir.¹⁵

Teorisinin altında yatan en önemli kişilerden birinin Gramsci olduğu böylece ortaya çıksa da, Gramsci'nin ikili iktidar, daha doğru bir ifadeyle proletarya diktatörlüğü yanında saf tutması, 1978'de yazdığı son kitap olan *Devlet, İktidar, Sosyalizm'de* ancak "Demokratik Bir Sosyalizme Doğru" ismini taşıyan en son kısımda çok, ama genelde olumsuz yönde atıf almasına neden olmuştur. Nitekim bir yıl önce verdiği röportajda bunun sinyallerini vermiştir:

Gramsci'nin de, temelde Ekim Devrimi örneğine ve şemasına bağlı kaldığını düşünüyorum [...] Gramsci için mevzi savaşı nedir? Mevzi savaşı, halk iktidarı yapıları olan devletin, bu muhkem şatonun dışarıdan kuşatılmasıdır. Ama aslında bu her zaman aynı hikayedir, muhkem şatodur, anlıyorsun değil mi, ya ona aniden saldırılır –manevra savaşı-, ya da o kuşatılır –mevzi savaşı. Ama nihayetinde, Gramsci'de devlet aygıtının kendisinin şu veya bu noktasına yerleşebilecek, [devletin] içindeki bir mücadeleye eklemenecek devrimci bir kopuş anlayışı yoktur. [...] Halbuki ben, açıkça Avrupa'da devletin gelişmesi, gücü, toplumsal hayatla ve diğer alanlarla bütünleşmesi vs. nedeniyle, klasik bir ikili du-

Bütüncül Devlet (état integral) = zorla zırhlandırılmış hegemonya

Devlet veya siyasal toplum	Sivil Toplum
Diktatörlük	Hegemonya
Zor araçları (ordu, polis, idare, mahkemeler, bürokrasi)	Hegemonya araçları (kültürel, siyasi, iktisadi)
Hükümet (Dar anlamıyla Devlet)	Geniş anlamıyla Devlet
İktidar aracı olarak Devlet	Rıza örgütleyicisi olarak Devlet
Hükmetme	Yönetme

13 Buci-Glucksmann, üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin, kapitalist üretim tarzının devamı için devletin, zor ve ideolojik araçlarının önemini vurgulasa da; Poulantzas'ın devlet tanımına da atıfta bulunarak, ekonomik üretim sahasıyla, özellikle de temelde ideolojik yeniden üretim alanının ayrışmasında, üretim ilişkileri kavramını kısırlaştırmaksızın kalınmayacağını söyler. Bu noktada Gramsci'nin 1929 krizinden sonra Amerikan Kapitalizminin gelişimini tahlil ederek söylediği, "[H]egemonya, fabrikadan itibaren doğmuştur" cümlesine atıfta bulunur. A.g.e., p.85.

14 Nicos Poulantzas, *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, çev. Turhan Ilgaz, Ankara, Epos Yayınları, 2006, s.143.

15 A.g.e.

rumun yaşanmasını zor buluyorum.¹⁶

Buci-Glucksmann ise Gramsci'nin mirasına daha sadık kalarak bir düşünce oluşturma yoluna gitmiştir. Ona göre devletin genişlemesi, kapitalizmin çelişkilerinden ve işçi sınıfı mukavemetinden kurtulmak isteyen burjuvazinin yeniden örgütlenmesinde yerini alır: bu hâkim sınıfların yürüttükleri bir mevzi savaşıdır. İşçi sınıfı ise buna kendi mevzilerinden cevap verir. Ancak bunun burjuvazinin pasif olarak nitelendirilebilecek yukarıdan müdahaleleriyle bir alakası yoktur. Ezilen sınıfların hareketleri tabanın isteklerine daha açık, bu anlamda da demokratik, hatta plüralisttir. Buci-Glucksmann, Poulantzas'ın başaramadığını Gramsci'nin pasif ve anti-pasif devrim kavramlarıyla sağlamıştır. Sağ avrokomünizmden ayrışmayı ise Kautsky'e benzer bir şekilde manevra savaşına izin vererek gerçekleştirir.¹⁷

Avrokomünizmin panzehiri: Sovyet deneyimi

Avrokomünizme hem isminin verilmesi, hem de sağ/sol teorik görüşlerinin ortalığa saçılması, solun diğer kesimlerinin bu akıma karşı olan eleştirilerinin de şekillenmesini sağladı. *New Left Review* dergisinin o dönemki editörü Perry Anderson, *Antonio Gramsci'nin Çelişkileri* başlıklı makalesinde¹⁸, Avrokomünizmin görüşlerinin temelini Gramsci'yi koymuş olmasının Gramsci'nin kavramlarının netliğe kavuşturulmasını gerekli kıldığını söylüyor¹⁹, ardından da örneğin ilk önce Gramsci'de karşılaşılan hegemonya kavramının üç kullanımı üzerine durarak²⁰ bunlar arasındaki salınımların nedenleri üzerine tartışmaya girişiyordu. Daniel Bensaïd ise, Norberto Bobbio'nun "Marksist bir devlet kuramı var mıdır?" isimli *Mondoperaio*'da yayınlanan bir yazısına cevapla başladığı makalesinde, Rus Devrimi'nin hemen öncesinde ve sonrasında yapılan tartışmaları aktarıyor ve Avrokomünistleri genelde Bernstein'in diliyle konuştuklarını söyleyerek eleştiriyordu.²¹ Akımın tahminen en kapsamlı eleştirisini yapan Ernest Mandel'in önemi, uzun yıllardır tahlilini yaptığı iktisadi durum içinde ve sınıfların hareketlerini de göz önün-

16 Henri Weber, "L'État et la transition au socialisme", (Nicos Poulantzas ile mülakat) *Critique Communiste*, no 16, Haziran 1977, <https://www.contretemps.eu/letat-et-la-transition-au-socialisme-interview-de-nicos-poulantzas-par-henri-weber/>

17 Hem bu paragraftaki bilgiler (s.6-8), hem de Poulantzas hakkında ifade edilen düşünceler bağlamında (s.3-6) şu kaynaktan yararlandım: Yohann Douet, "L'eurocommunisme, Gramsci et les althusseriens", *Décálogos*, cilt: 2, sayı: 1, Makale:8, 2016, s.3-8. <http://scholar.oxy.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1102&context=decalages>

18 Perry Anderson "The Antinomies of Antonio Gramsci", *New Left Review*, I/100, November/December, 1976, pp.5-78.

19 *A.g.e.*, s. 6.

20 *A.g.e.*, s.26-27, 31-34.

21 Daniel Bensaïd, "Eurocommunisme, austromarxisme et bolchevisme", *Critique communiste*, sayı: 18-19, Ekim-Kasım 1977, <http://danielbensaid.org/Eurocommunisme-austromarxisme-et>.

de bulundurarak Avrokomünizmin nelere mal olacağını tespit etmesiydi.²²

Ancak hatırlanması gereken Avrokomünizmin cüretkar bir biçimde yaptığı şeyin, proletarya diktatörlüğü mefhumunun görecelileştirilmesi olduğudur: ileri kapitalist ülkelerin komünistlerinin bakış açısından “hayat tarafından aşılmış” bir olay. Dönemin önemli Marksist aydınlarından biri olan Althusser, Barselona’da yaptığı bir sunum sırasında, Marksizm eğer bir bilimse ve kavramlarından birisi de proletarya diktatörlüğüyse; nasıl ki matematik $2+2=4$ tanıtlamasını yaptıktan sonra, bu tanıtlama hayat tarafından aşılamazsa, proletarya diktatörlüğünün de bu mantık çerçevesinde aşılamayacağını söyler.²³ O sırada Althusser’in öğrencilerinden olan Balibar ise, Lenin’in Ekim Devrimi hakkındaki çalışmalarının Rusya’da gerçekleştiği şekliyle proletarya diktatörlüğünün çelişkileri üzerinde yükseldiği görüşündedir. Bunun anlamı, Ekim Devrimi’nin başka bir yerde aynı şekilde gerçekleştirilemeyeceği, böyle bir işe girişmenin biçimciliğe ve dogmatizme düşmek olacağıdır. Ancak tam tersi de, kısaca Ekim Devrimi’nde proletarya diktatörlüğü konusunda hiçbir tez sunmadığı da aynı ölçüde yanlıştır.

Balibar bunları üç başlık altında toplarlar: 1) Her devlet, o toplumda hâkim olan sınıfın siyasi iktidarındır. Bir başka deyişle her devlet iktidarı, bir sınıf diktatörlüğüdür. Bu anlamda burjuva demokrasisi de, burjuva sınıfının diktatörlüğünden başka bir şey değildir. Çünkü devlette bir sınıf, iktidarı mutlak olarak elinde bulundurur; ne bir başka sınıfla paylaşır, ne de kendi kısımları içinde böler. Tarihsel olarak bakıldığında da, sınıf savaşı kaçınılmaz bir surette işçi sınıfını, devlet iktidarına getirecektir. Ama bunun ne zamanı, ne de bunun özgül biçimi önceden bilinemez. 2) Hâkim sınıfın iktidarı, devlet aygıtının işleyişinde ve gelişiminde tecessüm etmeksizin ne gerçekleşebilir ne de hâkim sınıf onu elinde tutabilir. Bahis konusu aygıtın sadece onun sert çekirdeğini meydana getiren zor aygıtı olmadığı da unutulmamalıdır. Bu tezin doğal sonucu, proletarya devriminin, başka bir şekilde söylenecek olursa burjuva iktidarının devrilmesinin, burjuvazinin iktidarını cisimleştiren devlet aygıtının parçalanmadan gerçekleşmeyecek olmasıdır. Çünkü proletarya diktatörlüğü sömürü ilişkilerini ortadan kaldırmadan, ne sömürü ne sınıfın var olduğu bir düzen yaratmadan tarihsel misyonunu gerçekleştiremez. 3) Sosyalizm, proletarya diktatörlüğünden başka bir şey

22 Ernest Mandel, *Critique de l'eurocommunisme*, Paris: Maspero, 1978, s. 200-206.

23 Louis Althusser, “Conférence sur la dictature du prolétariat à Barcelone”, *Période*, <http://revueperiode.net/un-texte-inedit-de-louis-althusser-conference-sur-la-dictature-du-proletariat-a-barcelone/>. “Ve bana gelince, modern toplumdaki sınıfların ya da bunlar arasındaki savaşımın varlığını keşfetmiş olma onuru bana ait değildir. Burjuva tarihçileri bu sınıf savaşımının tarihsel gelişimini, burjuva iktisatçılar da sınıfların ekonomik anatomisini benden çok önce açıklamışlardır. Benim yeni olarak yaptığım: 1) Sınıfların varlığının ancak üretimin gelişimindeki belirli tarihsel evrelere bağlı olduğunu; 2) Sınıf savaşımının zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne vardığını; 3) bu diktatörlüğün kendisinin bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfız bir topluma geçişten başka bir şey olmadığını tanıtlamak olmuştur.” Karl Marx, Fredrich Engels, *Collected Works Volume 39*, İngilizce’ye çeviren Peter and Betty Ross, s.62 ve 65. (http://www.hekmatist.com/Marx%20Engels/Marx%20%20Engels%20Collected%20Works%20Volume%2039_%20L%20-%20Karl%20Marx.pdf.)

değildir. Bu yüzden sosyalizme geçmek için bir yol olarak değerlendirilemez. Burjuva diktatörlüğü yıkıldıktan sonra, ortada bulunan tek amaç komünizmin inşasıdır. Sosyalizme ulaşmak gibi ara bir amaç yoktur.²⁴ Ancak bu noktada, Lenin'in komünizmin alt aşaması olarak tasnif ettiği sosyalizm için sarf ettiği "Devlet, artık kapitalistlerin olmadığı, sınıfların olmadığı ve bu yüzden artık ezilecek bir sınıfın da bulunmadığı ölçüde sönüp gider. -Ancak devlet henüz tam sönüp gitmemiştir, çünkü fiili eşitsizliği onaylayan 'burjuva hukukun' korunması hali sürer. Devletin tam sönüp gitmesi için tam komünizm gereklidir."²⁵ sözlerinin hatırlanması gerekir.

Sonuç Yerine

Farklı toplumsal koşullara ve bu yüzden değişik aidiyetlere sahip insanlar tarafından ulaşılmak istenen amaç, aynı ismi taşıyor olsa da, amaca ulaşmak için yapılan tahlil, oluşturulan strateji ve yeri geldiği zaman uygulanan taktikler amacın mefhumunu da çok değiştirebilir. Eski dilde ifade edecek olursak aynı biçimdeki zarflar, başka başka mazrufları içerebilirler. İkili iktidar stratejisinin yerine, genişletilmiş bir devlet tanımı içinde demokratik alanlar açmak yoluyla bir mücadele yürütmek, görüldüğü üzere basit bir strateji farklılaşması değildir. Mücadelenin uzayacağı vurgusu bir yana, mücadelede kullanılacak araçların da hukuk veya hak üzerinden tarif edilmesi, bunların tarih dışı bir hal almasına neden olabilir. Bu aslında günümüz üretim tarzı ve üretim ilişkilerini tanımlayan temel unsurların ortadan kalktıklarında, sistemin bunlarla belirlenen diğer unsurlarının aynı şekilde kalacağını veya çok cüzi değişikliklere uğrayacağını kabul etmek anlamını taşımaktadır. Halbuki sistemlerin belirleyici öğelerinin çözülmesi, kişilerin zaman algısından tutun, her şeyi değiştirir. Komünizmin, hayatımızı belirleyen bir unsuru kullanırken bile ona bugün tahayyül edilemeyecek bir anlam vereceğine emin olunmalıdır.

24 Étienne Balibar, *Sur la dictature du prolétariat*, Paris: Maspero, 1976, s.39-45. Balibar bu bağlamda, 1936 yılında, Yeni Anayasanın ilan vesilesiyle Sovyetler Birliğinde sınıf savaşımının ortadan kalktığı ilan edilerek, proletarya diktatörlüğünden sosyalizm aşamasına geçilmiş olduğunun söylenmesinin, 40 yıl sonra Avrokomünizm tartışmaları sırasında akisleri olduğu kanaatindedir. Ülke içinde sınıf savaşımının kalmadığını belirterek devleti sadece ülke dışında yapılan sınıf savaşimleri ve emperyalizmin varlığını sürdürmesi nedeniyle ayakta durduğunu iddia etmek, bir yandan sınıf savaşımının öte yandan devlet kavramının içini boşaltmaktır. Balibar'a göre bunun en önemli sonuçlarından biri tarihi ilerleten güç olarak sınıf savaşımının yerine üretici güçlerin ikame edilmesi olmuştur. Diğer bir önemli sonucu ise, diyalektiğin bir kenara atılarak proletarya diktatörlüğü ile sosyalizm aşamasını birbirinden ayırarak devrimci bir hat belirlemektir. *A.g.e.*, s.27-28, 31-33.

25 V.İ. Lenin, *Devlet ve Devrim*, s.114